

УДК 37(091)“19”

Спаборніцтва і супрацоўніцтва Віцебска і Магілёва ў працэсе стварэння настаўніцкіх інстытутаў у пачатку XX стагоддзя

Агееў А.Р.

Установа адукацыі «Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова», Магілёў

У артыкуле паказваецца спаборніцтва Віцебска і Магілёва за права адкрыцця настаўніцкага інстытута ў 1908–1910 гг. і супрацоўніцтва ў 1913 г.

Мэтай артыкула з’яўляецца апісанне і асэнсаванне працэсу ўзнікнення першых настаўніцкіх інстытутаў на тэрыторыі нашай дзяржавы – Віцебскага і Магілёўскага, выяўленне прынцыпаў выбару гарадоў для адкрыцця інстытутаў і механізмаў перадачы назапашанага педагагічнага вопыту ў пачатку XX стагоддзя.

Матэрыял і метады. Даследаванне ажыццяўлялася з прымяненнем метадаў апісальна-аналітычнага і гісторыка-параўнальнага аналізу. Пры напісанні артыкула выкарыстоўваліся дакументы Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі і Літоўскага дзяржаўнага гістарычнага архіва.

Вынікі і іх абмеркаванне. Аналіз крыніц дазволіў аўтару выявіць механізм перадачы назапашанага педагагічнага вопыту пры ўтварэнні новых навучальных устаноў на прыкладзе ўзаемадзеяння Віцебска і Магілёва пры адкрыцці ў 1913 г. Магілёўскага настаўніцкага інстытута. Паказваецца, як дырэктар Віцебскага інстытута К.І. Ціхаміраў аказаў метадычную і практычную дапамогу свайму магілёўскаму калегу У.М. Тычыніну, чаму спрыялі іх добрыя адносіны і сумесная дзейнасць у Віцебску, у якім да свайго прызначэння ў Магілёў Тычынін адпрацаваў 20 гадоў. Перапіска дырэктараў Віцебскага і Магілёўскага інстытутаў каштоўная не толькі фіксацыяй тагачаснага ўзаемадзеяння навучальных устаноў, але і апісаннем рэальнага стану спраў у Віцебскім і іншых настаўніцкіх інстытутах.

Заклучэнне. У выніку выяўленага ўзаемадзеяння Віцебск стаў першым, а Магілёў другім горадам на сучаснай тэрыторыі Беларусі, у якіх былі адкрыты і паспяхова дзейнічалі настаўніцкія інстытуты. Па ўзоры Віцебскага настаўніцкага інстытута зацвярджаліся правілы і праграмы для паступлення, вучэбныя праграмы і іншыя дакументы Магілёўскага інстытута.

Ключавыя словы: Віцебск, Магілёў, Віцебскі настаўніцкі інстытут, Магілёўскі настаўніцкі інстытут, У.М. Тычынін, К.І. Ціхаміраў, вучэбныя праграмы, правілы і праграмы для паступлення.

(Ученые записки. – 2015. – Том 19. – С. 5–12)

Competition and Cooperation between Vitebsk and Mogilev in the Process of Creating Teachers’ Colleges in the Early Twentieth Century

Aheyeu A.R.

Educational establishment «Mogilev State A.A. Kuleshov University», Mogilev

The article deals with the competition between Vitebsk and Mogilev for the right to open the Teachers’ Institute in 1908–10 and cooperation in 1913.

The purpose of this work is a description and understanding of the process of emergence of the first teachers’ colleges in our state – Vitebsk and Mogilev ones, identifying principles for selecting cities for the opening of institutions and mechanisms for the transfer of accumulated teaching experience in the early twentieth century.

Material and methods. The study was carried out using the methods of descriptive and analytical, historical and comparative analysis. This article is based on documents of the National Historical Archives of Belarus and the Lithuanian State Historical Archives.

Findings and their discussion. Analysis of sources allowed the author to identify the mechanism of transfer of accumulated teaching experience in creating new schools giving an example of the interaction between Vitebsk and Mogilev while opening Mogilev Teachers’ Institute in 1913. The head of Vitebsk Institute K.I. Tikhomirov is shown to provide methodological and practical assistance to his Mogilev counterpart V.M. Tychinin. This happened due to their good relations and cooperation in Vitebsk, where Tychinin had worked for 20 years before his appointment to Mogilev. The article contains the correspondence between the heads of Vitebsk and Mogilev institutions which is valuable not only as a means of fixing the interaction between the educational establishments, but also as the description of the real situation in Vitebsk and other teachers’ institutes.

Адрас для карэспандэнцыі: e-mail: aheyeu@tut.by – А.Р. Агееў

Conclusion. As a result of the interaction described Vitebsk became the first and Mogilev the second city on the territory of modern Belarus, where teachers' institutes were created and successfully operated. Following the example of Vitebsk Teachers' Institute regulations and programs for admission, as well as curriculum and other documents were approved in Mogilev Institute.

Key words: Vitebsk, Mogilev, Vitebsk Teachers' Institute, Mogilev Teachers' Institute, V.M. Tychinin, K.I. Tikhomirov, curriculum, regulations and programs for admission.

(Scientific notes. – 2015. – Vol. 19. – P. 5–12)

Першыя главы станаўлення педагагічнай адукацыі Беларусі ўжо напісаныя. Але да фундаментальнага даследавання, выяўлення заканамернасцяў і шматлікіх асаблівасцяў, стварэння грунтоўных біяграфій устаноў і першых педагогаў, ацэнцы педагагічных поглядаў апошніх і ўнёску ў працэс узнікнення вышэйшай школы, што толькі і дае мажлівасць грунтоўнага асэнсавання гістарычных працэсаў, беларуская гістарыяграфія, па вялікім рахунку, толькі прыступіла. Адным з важных сюжэтаў станаўлення педагагічных навучальных устаноў краіны з'яўляюцца адкрыццё і дзейнасць настаўніцкіх інстытутаў у пачатку XX стагоддзя. Магілёў і Віцебск у ім звязаны непасрэдна – яны і спаборнічалі, і супрацоўнічалі. Канкурэнцыя і сумесная праца гарадоў паспрыялі нараджэнню другой і трэцяй па ўзросце вышэйшай навучальнай установы нашай краіны. Нягледзячы на святкаванне ВДУ імя П.М. Машэрава і МДУ імя А.А. Куляшова стагоддзя гісторыі сваіх устаноў у 2010 і 2013 гадах і выхад у свет юбілейных выданняў, гэты цікавы і важны сюжэт сумеснай гісторыі пакуль толькі згадваўся некалькімі радкамі і далёкі ад свайго асэнсавання.

Мэтай артыкула з'яўляецца апісанне і асэнсаванне асаблівасцяў працэсу ўзнікнення першых настаўніцкіх інстытутаў на тэрыторыі нашай дзяржавы – Віцебскага і Магілёўскага, выяўленне прынцыпаў выбару месцаў для адкрыцця інстытутаў і механізмаў перадачы назапашанага педагагічнага вопыту пры ўтварэнні новых навучальных устаноў на прыкладзе ўзаемадзеяння Віцебска і Магілёва ў пачатку XX стагоддзя.

Матэрыял і метады. Даследаванне ажыццяўлялася на аснове прынцыпу канкрэтна-гістарычнага і комплекснага даследавання з прымяненнем метадаў апісальна-аналітычнага і гісторыка-параўнальнага аналізу. Пры напісанні артыкула выкарыстоўваліся апублікаваныя крыніцы, дакументы Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі і Літоўскага дзяржаўнага гістарычнага архіва.

Вынікі і іх абмеркаванне. У канцы XIX – пачатку XX стагоддзя Віцебск і Магілёў былі аднымі з буйнейшых гарадоў Паўночна-

Заходняга краю Расійскай імперыі. У іх адпаведна з дадзенымі першага ўсеагульнага перапісу насельніцтва 1897 г. пражывала 66 і 43 тыс. чалавек. У сувязі з развіццём прамысловасці, паляпшэннем транспартных сувязяў і ростам гандлю гарады пашыралі свае межы. У 1913 г. у Віцебску пражывала ўжо 109, а ў Магілёве – 70 тыс. жыхароў. У гарадах паступова павялічвалася колькасць адукаваных людзей, фарміраваўся ўсё больш шырокі слой культурнай эліты. І Віцебск, і Магілёў былі губернскімі цэнтрамі і мелі шматлікую адміністрацыю. Рост насельніцтва і эканомікі падмацоўваў амбіцыі эліт у розных праявах грамадскага жыцця, у тым ліку ў сферы адукацыі.

Навучальныя ўстановы Віцебскай і Магілёўскай губерняў у пачатку XX стагоддзя падпарадкоўваліся кіраўніцтву Віленскай навучальнай акругі. У межах гэтай навучальна-адміністрацыйнай адзінкі Расійскай імперыі ў той час назіраўся моцны недахоп кваліфікаваных настаўнікаў. Ён быў выкліканы перш-наперш хуткім пашырэннем сеткі пачатковых школ і неразвітай сістэмай падрыхтоўкі педагагічных кадраў. У Віцебскай і Магілёўскай губернях не было педагагічных навучальных устаноў для падрыхтоўкі настаўнікаў няпоўных сярэдніх школ. У выніку ў 1909 г. у Магілёўскай губерні з 988 настаўнікаў народных вучылішчаў 560 (56,7%) не мелі педагагічнай адукацыі, а ў 1913 г. – 1381 настаўнік (73%) з 1889. Падобнай была сітуацыя і ў Віцебскай губерні, дзе налічвалася каля 1800 настаўнікаў, з якіх вышэйшую адукацыю мела каля 150 чалавек. Віленскі настаўніцкі хрысціянскі інстытут, які штогод выпускаў 30 настаўнікаў для вышэйшых пачатковых вучылішчаў, быў не ў стане забяспечыць патрэбы краю. На ўсёй сучаснай тэрыторыі Беларусі ў 1905 г. былі чатыры настаўніцкія семінарыі з колькасцю навучэнцаў 515 чалавек у асноўных класах, у іх ліку Полацкая. Пяць аднагадовых курсаў пры гарадскіх вучылішчах (50 навучэнцаў) у 1908 г. пераўтварылі ў двухгадовыя. Лічылася, што такія курсы рыхтуюць настаўнікаў на ўзроўні настаўніцкай семінарыі. Вялікае месца ў папярэньні на-

стаўніцкіх кадраў пачатковай школы займалі іспыты на званне настаўніка [1, с. 384–385].

Настаўнікаў для сярэдняй школы прысылалі з Масквы і Санкт-Пецярбурга, бо свайго ўніверсітэта ў Віленскай навучальнай акрузе не было, як і ўвогуле на тэрыторыі сучаснай Беларусі не існавала вышэйшых навучальных устаноў ці ўстаноў па падрыхтоўцы настаўнікаў для сярэдняй школы. Царызм баяўся распаўсюджвання рэвалюцыйнай заразы ў непакорным краі, які пасля падзелаў Рэчы Паспалітай тройчы ўздываўся на паўстанні супраць расійскага панавання, і з асцярогай ставіўся да планаў адкрыцця ў ім універсітэта, бо студэнцтва заўсёды актыўна ўдзельнічала ў вызваленчым руху. Пасля паўстання 1863–1864 гг. нават быў закрыты Горы-Горацкі земляробчы інстытут. Тым не менш, жыццё выводзіла праблему пашырэння і паляпшэння сістэмы падрыхтоўкі настаўнікаў у разрад першачарговых. Пытанне аб адкрыцці ўніверсітэта ў Віцебску, Магілёве або Мінску неаднаразова ўздывалася ў канцы XIX – пачатку XX ст., прычым найбольшую актыўнасць праяўлялі ўлады і грамадскасць Віцебскай і Магілёўскай губерняў. Праекты стварэння іншых вышэйшых навучальных устаноў таксама даўно абмяркоўваліся грамадскасцю Беларусі, але вышэйшая расійская бюракратыя блакіравала іх рэалізацыю.

Нягледзячы на няўдалыя спробы адкрыць універсітэт у 1903 і 1906–1907 гг., карысць ад праведзенай падрыхтоўчай работы была. Ва ўмовах немажлівасці ўтварэння вышэйшай навучальнай установы кіраўніцтва Віленскай навучальнай акругі хадайнічала перад Міністэрствам народнай асветы аб адкрыцці ў акрузе яшчэ аднаго настаўніцкага інстытута. Для выбару месца размяшчэння новай навучальнай установы быў праведзены своеасаблівы тэндар. Выдаткі на ўтрыманне інстытута брала на сябе казна (да 50 000 руб.), а наём памяшкання (да 5 000 руб.) павінны былі пакрыць мясцовыя крыніцы. Важнай умовай таксама з’яўлялася выдзяленне бясплатнага зямельнага ўчастка пад будаўніцтва інстытута. Губернскія і гарадскія ўлады ў Віцебску і Магілёве атрымалі паведамленні з адпаведнымі прапановамі.

Вельмі аператыўна і адказна спрацавалі ўлады Віцебшчыны. На пасяджэнні вучылішчага савета Віцебскай дырэкцыі народных вучылішчаў 8 студзеня 1908 г. Віцебскі гарадскі галава Косаў і старшыня губернскай земскай управы Матвееў абяцалі хадайнічаць у сваіх установах

аб выдзяленні на ўтрыманне інстытута па 3 000 руб. штогод. Вучылішчная камісія Віцебскай гарадской управы рашуча падтрымала праект. Суліма-Самуйла і Косаў прапанавалі бязвыплатна па ўчастку зямлі пад будучае будаўніцтва інстытута. Пасля абмеркавання гэтага пытання 12 сакавіка 1908 г. гарадская дума хадайнічала аб адкрыцці ў Віцебску настаўніцкага інстытута і паставіла выдзяляць па 2500 руб. штогод на яго ўтрыманне. Віцебскае земства абяцала 3000 руб. штогод [2, с. 4–5].

Уладныя ўстановы іншых губерняў таксама выказалі свае прапановы і меркаванні аб магчымай дапамозе пры адкрыцці інстытута. Відаць, найбольш канкрэтныя і перспектыўныя яны былі з Віцебску і Магілёва. У выніку 18 лютага 1909 г. Папячыцель Віленскай навучальнай акругі паведаміў гарадскім уладам горада Магілёва, што ў сувязі з павелічэннем школьнай сеткі Міністэрства народнай асветы прыняло рашэнне адкрыць у Віленскай акрузе яшчэ адзін настаўніцкі інстытут у Віцебску або ў Магілёве ў залежнасці ад таго, які з гэтых двух гарадоў акажа Міністэрству народнай асветы больш істотную матэрыяльную падтрымку з гарадскіх сродкаў у здзяйсненні гэтага намеру. Папячыцель прасіў паведаміць: 1) ці змога горад бязвыплатна выдзеліць частак гарадской зямлі пад будаўніцтва праектаванага інстытута; 2) ці прыме горад удзел у яго будаўніцтве, або ці змога за свой кошт забяспечыць памяшканнем інстытут да пабудовы ўласнага будынка; 3) на якую штогадовую субсідыю са сродкаў горада можа разлічваць міністэрства? [3, арк. 61].

Паміж Віцебскам і Магілёвам пачалося сапраўднае спаборніцтва за новую навучальную ўстанову. Улады абодвух гарадоў разумелі, якую вялікую культурную, асветніцкую і навуковую карысць будзе мець адкрыццё настаўніцкага інстытута. Яно давала надзею ў хуткім часе пры спрыяльных абставінах усё ж давесці яго да тыпу вышэйшай навучальнай установы. Прапановы і праекты пераўтварэння настаўніцкіх інстытутаў у вышэйшыя навучальныя ўстановы таксама перыядычна агалошваліся ў педагагічным друку.

На сходзе Магілёўскай гарадской думы ў красавіку 1909 г. гарадскі галава Сямкоўскі паведаміў аб лісце спадара Папячыцеля. Пасля абмеркавання было вырашана адвесці бязвыплатна ўчастак зямлі для будаўніцтва інстытута, а на яго ўтрыманне штогод выдзяляць 1000 руб. на працягу першых

10 гадоў з дня яго адкрыцця. Але з-за фінансавых абмежаванняў горад не змог ні знайсці сродкаў на будаўніцтва інстытута, ні забяспечыць яго памяшканнем. Праўда, матэрыяльную падтрымку праекту абяцала губернскае земства, якое пазней будзе штогод выдаткоўваць 1 000 руб. на ўтрыманне Магілёўскага настаўніцкага інстытута. У завочнай спрэчцы двух гарадоў фінансавая перавага была на баку Віцебска, які быў гатовы да большых “жертв”. Яго кіраўніцтва згаджалася штогод выдзяляць па 5 000 руб., аб чым даведаліся ў Магілёве. Сем гласных Магілёўскай гарадской думы напісалі ліст Магілёўскаму гарадскому галаве, у якім прапаноўвалі прынесці больш значную фінансавую ахвяру, бо Віцебск гатовы да вялікіх фінансавых выдаткаў. Зноў магілёўскія ўлады абмяркоўвалі гэтую праблему ў маі 1910 г., але дадатковых крыніц фінансавання знайсці так і не змаглі [3, арк. 62–67].

Пазіцыі віцэблян узмацніла вызваленне вайскоўцамі былых казарм па вуліцы Гогалеўскай. Вялікі каменны будынак быў аддадзены горадам для размяшчэння шэрагу навучальных устаноў. У выніку настаўніцкі інстытут у 1910 г. быў адкрыты ў Віцебску. А ў магілёўскіх газетах, у тым ліку 4 і 10 верасня ў штодзённай грамадска-палітычнай і літаратурнай газеце “Могилевский вестник”, былі апублікаваны аб’явы аб уступных іспытах у Віцебскі настаўніцкі інстытут з 20 верасня. Планавалася, што інстытут будзе рыхтаваць спецыялістаў не толькі для Віцебскай, але і для іншых губерняў Віленскай навучальнай акругі. Праваслаўныя юнакі ад 16 да 25 гадоў усіх саслоўяў з Магілёўскай губерні, якія скончылі настаўніцкую семінарыю і мелі не менш чым двухгадовы настаўніцкі стаж, атрымалі магчымасць для паступлення ў новую педагагічную навучальную ўстанову.

Параза ў спаворніцтве з Віцебскам стала ўдарам па надзеям магілёўскай культурнай эліты, але намаганні не былі для магілёўцаў дарэчнымі. Губернскія і гарадскія ўлады натхніліся ідэяй адкрыцця інстытута. Яны не змірыліся з няўдачай, рабілі пэўныя захады, у тым ліку ў снежні 1912 г., дзеля таго, каб дамагчыся адкрыцця інстытута ў горадзе. І праз тры гады летам 1913 г. было канчаткова зацверджана рашэнне адкрыць 1 ліпеня ў горадзе Магілёве настаўніцкі інстытут з гарадскім пры ім вучылішчам. Пры прыняцці рашэння ўлічваліся абяцанні магілёўскіх уладаў, дадзеныя пад час канкурэнцыі з Віцебскам. Кі-

раўніцтва Віленскай навучальнай акругі хадзілі аб пацвярджэнні абяцаных раней горадам інстытуту субсідый і адвядзенні ўчастка зямлі пад будаўніцтва вучэбнага корпусу, што і зрабілі ў тэрміновым парадку гарадскія ўлады. Ужо другога жніўня Магілёўская земская ўправа паведаміла аб пералічэнні 500 руб. на ўтрыманне інстытута ў другім паўгоддзі 1913 г. Праз афіцыйныя і прыватныя газеты васьмі губерняў (Магілёўскай, Віцебскай і суседніх) было апублікавана паведамленне аб адкрыцці інстытута і пачатку ўступных экзаменаў чацвёртага верасня 1913 г. [4, с. 11].

Інстытут стаў першай адмысловай педагагічнай установай з трохгадовым тэрмінам навучання ў Магілёўскай губерні. Ён павінен быў рыхтаваць настаўнікаў для вышэйшых пачатковых вучылішчаў і лічыўся сярэдняй навучальнай установай. Дырэктарам інстытута быў прызначаны стацкі саветнік У.М. Тычынін. Перад ім стаялі тэрміновыя і складаныя задачы па фармаванні штата новай установы, стварэнні яе матэрыяльнай базы, складанні нарматыўных і метадычных дакументаў, арганізацыі навучальнага працэсу і г.д. Вырашаць іх дапамагалі жыхаўцы досвед, арганізацыйныя здольнасці педагога, вопыт кіравання навучальнымі ўстановамі і... помач з Віцебску.

У архіўнай справе “Справочные сведения Витебского и других институтов по разным институтским вопросам” захаваліся фрагменты перапіскі дырэктараў Магілёўскага і Віцебскага інстытутаў У.М. Тычыніна і К.І. Ціхамірава, дзе першы з іх просіць шматлікіх парадаў і дапамогі ў кіраўніка Віцебскага інстытута [5]. Прыкладам, дзевятага жніўня 1913 г. Ціхаміраў у адказ на запыт ад пятага жніўня тлумачыў Тычыніну парадак забеспячэння ільгот па праходжанні воінскай павіннасці, а 18 жніўня – штатны расклад гарадскога пры інстытуце вучылішча, выкладанне Закона Божага, гімнастыкі, спеваў і графічных мастацтваў. Выконваючы абавязкі дырэктара Віцебскага інстытута 23 жніўня пісаў у Магілёў: “Имею честь сообщить Вашему Высокоородию, что 1) в Витебском учительском институте классных наставников нет; 2) Секретарю педагогического совета дается вознаграждение 120 руб., а библиотекарю 60 руб. в год из специальных средств; и 3) в городском при институте училище принимают всех вероисповеданий и национальностей”. Тычынін 29 жніўня “покорнейше” просіць даслаць праграмы і правілы для ўступных іспытаў на званне настаўніка гарад-

скога або вышэйшага пачатковага вучылішча, а ўжо другога верасня атрымлівае тлумачэнні на запыт.

З Магілёва ў Віцебск 31 жніўня адсылаецца ліст з пытаннем, ці не знойдзе Ціхаміраў магчымым высласць прыблізны расклад сачыненняў для першага класа даверанага яму інстытута? Да адказу ад 13 верасня была прыкладзена вынятка з пратакола педагагічнага савета Віцебскага настаўніцкага інстытута па пытанні “о назначении домашних письменных работ воспитанникам института”. З яе вынікае, што ў 1912/13 навучальным годзе выхаванцам першага класа былі прызначаны чатыры хатнія пісьмовыя работы: тры па рускай мове і адна па геаграфіі. Тэрмін для напісання першай работы – з 15 верасня па 31 кастрычніка, другой – з 1 лістапада па 15 снежня, трэцяй – з 8 студзеня па 28 лютага, чацвёртай – з 1 сакавіка па 20 красавіка.

Шостага верасня з Віцебска быў адасланы ліст, які суправаджаў каштоўны на той момант для магілёўцаў дакумент – брашуру “Правила и программы для поступающих в Витебский учительский институт...”. Першыя чатыры старонкі змяшчалі правілы для тых, хто паступаў; пятая–восьмая – праграмы прыёмных іспытаў па прадметах: Закон Божы, руская мова, гісторыя рускай славеснасці, арыфметыка, алгебра, геаметрыя, гісторыя, геаграфія, прыродазнаўства і фізіка; а на апошніх дзвюх старонках для жадаючых паступіць давалася дадатковая інфармацыя аб тэрмінах падачы дакументаў, вільготах па ваенным абавязку, узросце тагачасных абітурыентаў і іншых пытаннях.

Перасылаліся з Віцебска таксама сакрэтныя характарыстыкі на настаўнікаў, якія паступалі на работу ў Магілёўскі інстытут, у якіх ледзь не галоўнай была заўвага аб тым, што прэтэндэнт ні ў чым заганным у маральным і палітычным плане не заўважаны. Ціхаміраў дасылаў і характарыстыкі на былых выхаванцаў Віцебскага інстытута, якія прэтэндавалі на працу ў Магілёўскім інстытуце.

Такой высокай інтэнсіўнасці перапіскі з калегамі Віцебскага інстытута спрыяла пазіцыя канцэлярыі Папячыцеля Віленскай навучальнай акругі. Шматлікія запыты ад Тычыніна, відаць, напружвалі, а можа і пужалі, канцэлярыстаў, якія палічылі за лепшае пераадрасаваць яго пытанні ніжэйшым установам. У адказ на запыт Тычыніна ад 16 жніўня правіцель канцэлярыі не даў канкрэтнага адказу і рэкамендаваў звяртацца ў іншыя настаўніцкія інстытуты: “С возвращением сего Канцелярия Виленского

учебного округа имеет честь уведомить г. Директора Могилевского учительского института, что о выяснения возбужденных вопросов по городскому при институте училищу следует обратиться к гг. Директорам Виленского и Витебского учительских институтов”.

Запытам у Віцебск таксама спрыялі асабістае знаёмства і добрыя адносіны У.М. Тычыніна з К.І. Ціхаміравым, іх сумесная дзейнасць як педагогаў і навукоўцаў у Віцебску. Справа ў тым, што да свайго прызначэння ў Магілёў Тычынін ужо быў дасведчаным арганізатарам школьнай адукацыі ў Беларусі і 20 гадоў прапрацаваў у Віцебску.

Ураджэнец Арлоўскай губерні па заканчэнні курса мясцовай духоўнай семінарыі і працы ў Праддечаўскай земскай школе працягнуў навучанне ў Маскоўскай духоўнай акадэміі, а ў 1888 г. са ступенню кандыдата багаслоўя Тычынін паступіў на службу ў Арлоўскае епархіяльнае жаночае вучылішча. Там адпрацаваў два з паловай гады, пасля чаго Уладзімір Мікалаевіч развітаўся з Арлоўшчынай і ў 1891 г. пераехаў у Віцебск. Тут 17 кастрычніка ён быў прызначаны настаўнікам у Віцебскае мужчынскае духоўнае вучылішча, а праз пяць гадоў 31 студзеня 1897 г. стаў ягоным наглядчыкам. Праверкі паказвалі ўзорны стан спраў у навучальнай установе. У справаздачы па рэвізіі 1899 г. Тычынін характарызуецца як здольны, старанны і распарадчы наглядчык вучылішча. Невыпадкава ў 1911 г. ужо вядомага на Беларусі педагога прызначылі дырэктарам Свіслацкай семінарыі [6, с. 138–140].

У Віцебску Тычынін таксама актыўна ўдзельнічаў у грамадскім жыцці. Уладзімір Мікалаевіч абіраўся і зацвярджаўся членам савета і членам рэвізійнай камісіі па праверцы грашовых сум Віцебскага Свята-Уладзіміраўскага брацтва, членам рэвізійнага камітэта па праверцы грашовай справаздачнасці Таварыства ўзаемадапамогі настаўнікам і настаўніцам народных школ Віцебскай губерні, заснаваў і быў скарбнікам Таварыства дапамогі навучэнцам Віцебскага духоўнага вучылішча, якім патрэбна дапамога, членам рэвізійнай камісіі па праверцы грашовай справаздачнасці Віцебскага аддзялення Місіянерскага таварыства і г.д. Актыўна ўдзельнічаў Уладзімір Мікалаевіч у дзейнасці Імператарскага праваслаўнага палесцінскага таварыства, якое было створана ў 1882 г. указам імператара Аляксандра III для садзейнічання праваслаўнаму паломніцтву ў Святую зямлю, навуковаму палесцізнаўству і гуманітарнаму

супрацоўніцтву з народамі краін біблейскага рэгіёна. Ён стаў пажыццёвым супрацоўнікам і скарбнікам Віцебскага аддзялення гэтага таварыства [7].

Хаця Тычынін і Ціхаміраў адначасова пражывалі ў Віцебску нядоўга, але відавочна, што неаднойчы перасякаліся па службовых і грамадскіх справах. Так, напрыклад, яны ўваходзілі ў рэдакцыйны камітэт “Полоцко-Вітэбскай старіны”, якую выдала Віцебская вучоная архіўная камісія ў 1911 г. [8]. Камісія не мела свайго памяшкання, таму з 1910 г. яна, яе архіў, бібліятэка і музей былі размешчаны ў будынку настаўніцкага інстытута, што яшчэ больш спрыяла іх стасункам. Ціхаміраў быў членам праўлення Таварыства ўзаемадапамогі народным настаўнікам, у якое ўваходзіў Тычынін, і г.д. Не дзіўна, што большасць адказаў на запыты Магілёўскага інстытута прыйшлі менавіта з Віцебскага, а не з іншых настаўніцкіх інстытутаў. Хаця ў архівах знаходзяцца і нешматлікія адказы таксама з Віленскага і Смаленскага інстытутаў, Пінскай жаночай гімназіі, Полацка-Кульнеўскай настаўніцкай семінарыі.

Магчыма, перапіскі з Віцебскам спрыялі і асабістым абставінам: тое, што Тычынін і Уладзімір Іванавіч Ціхаміраў (брат Клаўдзія) у 1887–1888 гг. вучыліся ў Маскоўскай духоўнай акадэміі, а мажліва нейкія сантыменты ў Клаўдзія Іванавіча выклікалі ўспаміны аб працы інспектарам народных вучылішчаў Магілёўскай губерні ў 1895–1903 гг., да таго ж абодва папрацавалі дырэктарамі Свіслацкай семінарыі. Можна дапусціць, што проста Ціхаміраў, які гадаваўся ў сям’і праваслаўнага святара, быў найбольш адказным у параўнанні з тымі, да каго Тычынін звяртаўся з просьбамі аб кансультацыях. Трэба ўлічваць і тое, што Ціхаміраў ускосна паспрыяў кар’еры Тычыніна, бо пасля яго прызначэння дырэктарам настаўніцкага інстытута на ягонае месца ў Полацкую настаўніцкую семінарыю прызначылі дырэктара Свіслацкай семінарыі стацкага саветніка Сакалова, а вызваленую пасаду ў Свіслачы заняў Тычынін. Амаль аднагодкі па нараджэнні, мігранты з велікарусскіх губерняў, калегі па адукацыі (скончылі духоўныя акадэміі), па прафесіі і па рабоце, папалечнікі па сваіх навуковых захапленнях крэацываўствам, блізкія па педагагічных поглядах настаўнікі – здаецца, усё спрыяла ўсталяванню сяброўскіх узаемаадносін Тычыніна і Ціхамірава. Тым не менш, мы дакладна не ведаем, ці склалася ў заснавальнікаў настаўніцкіх інстытутаў сяброўства, хаця добразычлівая танальнасць

перапіскі і дазваляе зрабіць падобнае дапушчэнне, але і пералічаных перасячэнняў біяграфій было б звышдастаткова, каб сумленна адказаць на лісты з Магілёва. Якія б ні былі прычыны, але перапіска Магілёўскага і Віцебскага інстытутаў захавалася найбольш поўна, і з яе бачна, што самыя значныя каштоўныя парады былі атрыманы менавіта з Віцебску.

У друку аб адкрыцці Магілёўскага настаўніцкага інстытута падкрэслівалася, што ён у сваіх першапачатковых дзеяннях асноўваецца на Палажэнні аб настаўніцкіх інстытутах 1872 г. і Правілах Маскоўскага і Віцебскага інстытутаў 1911 г., прычым уступныя ў інстытут экзамены будуць праводзіцца ў дачыненні да праграм Маскоўскага, Віленскага хрысціянскага і Віцебскага настаўніцкіх інстытутаў. Праўда, да пачатку заняткаў меліся правілы і праграмы паступлення ў Віцебскі і Маскоўскі настаўніцкія інстытуты, а з Віленскага хрысціянскага яны былі абяцаныя, але не дасланыя. Таму ў рэальнасці яны былі зацверджаны педагагічным саветам 28 жніўня 1913 г. менавіта па ўзоры Віцебскага і Маскоўскага інстытутаў [9, с. 22].

Дзейнасць і вучэбныя праграмы настаўніцкага інстытута ў Магілёве таксама былі заснаваны на Палажэнні аб настаўніцкіх інстытутах 1872 г., Правілах Маскоўскага і Віцебскага інстытутаў 1911 г. Напрыклад, выкладчык гісторыі і геаграфіі М.Р. Руднеў, калі распрацоўваў праграмы і падбіраў падручнікі па гісторыі (аўтары прафесары Карэеў і Віпер), кіраваўся практыкай і трохгадовым вопытам Віцебскага настаўніцкага інстытута. Геаграфію таксама прадугледжвалася выкладаць на першым годзе навучання па праграмах, выпрацаваных у Віцебскім настаўніцкім інстытуце [10, с. 18]. Падобнай была практыка выкарыстання ўзораў Віцебскага інстытута і па шэрагу іншых дысцыплін.

Звяртаючыся з просьбай да Папячыцеля Віленскай навучальнай акругі аб павышэнні казённых стыпендыяў гадаванцам інстытута са 150 да 200 руб. у год, педагагічны савет Магілёўскага інстытута 17 верасня апелываў да практыкі Віцебскага і Віленскага настаўніцкіх інстытутаў, у якіх з найвышэйшага дазволу яны павялічыліся на трэцюю частку. Савет меркаваў з-за дарагоўлі ў Магілёве і дзеля ўраўнавання магілёўскіх выхаванцаў з магчымасцямі віцебскіх і віленскіх выхаванцаў усіх 35 прынятых навучэнцаў залічыць на гадавую стыпендыю ў 200 руб. з выдачай штомесячна па 20 руб. за выключэн-

нем чэрвеня і ліпеня. Вызначаючы памер аплаты за вучобу магілёўцы зноў-такі абаяпіраліся на аплату ў памеры 25 руб. у Віцебскім і Віленскім інстытутах. Педагагічны савет Магілёўскага інстытута таксама не бачыў неабходнасці рабіць яе большай за 25 руб. [11, арк. 8, 23].

Кансультацыі з Віцебскам не прыпыніліся і пасля адкрыцця Магілёўскага інстытута. Клаўдзій Іванавіч Ціхаміраў ветліва, цяропліва і грунтоўна адказваў на ўсе пытанні, якія цікавілі дырэктара новай установы. Так, шостага кастрычніка Тычынін задаў шмат пытанняў аб выкладанні новых замежных моў у Віцебскім інстытуце. З адказу выявілася, што ў ім выкладаліся французская і нямецкая мовы, пры гэтым найбольш навучэнцаў навучаліся нямецкай мове. Заняткі вяліся па два ўрокі на тыдзень працягласцю па 50 хвілін кожны. Іх выкладалі педагогі з іншых навучальных устаноў з дазволу Папячыцеля акругі. Узнагароджанне яны атрымлівалі з платы за навучанне гэтым прадметам па 60 руб. за гадавы ўрок. Прычым заняткі навучэнец мог пакінуць, але плату за навучанне абранай мове павінен быў унесці. Заняткі не давалі ніякіх праў навучэнцам, экзамены па ім не здаваліся, адзнакі ў атэстат не ўносіліся. Ціхаміраў лічыў, што “ушербнымі для других предметов занятия новым языком не являются”, “занятия языком безусловно полезны”, а “весь вопрос в том, достаточно ли аккуратно ими занимаются” [12, арк. 17–18, 21–22].

У лістападзе Ціхаміраў раскрываў асабліваці вядзення бухгалтэрыі Віцебскага інстытута, у тым ліку з рэшты не выдаткаваных за год сродкаў. Гэтае пытанне было актуальным і надалей. Шматлікія недахопы ў працы з рэшткамі крэдытаў былі ўласцівы вучэбным установам акругі. Тычынін атрымліваў лісты ад губернскай Казёнай палаты і канцылярыі Папячыцеля Віленскай навучальнай акругі аб парадку выдаткавання ў 1914 г. грошаў за 1913 г., але сістэма падавалася яму складанай, а неабходнасць пералічэння часткі невыдаткаваных на заробкі і стыпендыі грошаў у даход міністэрству неабгрунтаванай. Спакуса выдаткаваць не выкарыстаныя летась грошы на патрэбы ўстановы была вялікай, але ён баяўся з-за адсутнасці вопыту нарабіць памылак, аб чым шчыра пісаў свайму калегу ў Віцебск, і атрымаў адтуль неабходныя тлумачэнні аб выдаткаванні сродкаў па Віцебскім інстытуце ў 1910 годзе, аб запытах у міністэрства, у тым ліку і копію дадатку да каштарысу Міністэрства

ва асветы па зарплате Віцебскага інстытута. З апошняга вынікае, што дырэктару на 1913 г. быў запланаваны гадавы аклад 2 000 руб., штатным выкладчыкам – 1 200, настаўніку чарчэння і гімнастыкі – 500, эканому – 400, а пісьмавадзіцелю (пісару) 300 руб., што ў суме складала 12 950 руб. На канцтавары выдаткоўвалася 9 100, на бібліятэку – 500, а на стыпендыі 50 казённых стыпендыятаў 10 000 руб. Усяго ў суме атрымліваўся бюджэт 32 550 руб., ды яшчэ 650 рублёў прадугледжвалася для аплаты звышштатным настаўнікам [13, арк. 33, 42–43, 48–49, 57–58].

Дапамог Віцебскі інстытут Магілёўскаму і кадрамі. Адным з двух першых настаўнікаў гарадскога пры інстытуце вучылішча стаў выпускнік першага выпуску Віцебскага настаўніцкага інстытута Мітрафан Пігулеўскі. Ён быў размеркаваны на працу настаўнікам Навагрудскага гарадскога вучылішча Мінскай губерні. Але адразу падаў прашэнне аб прадстаўленні яму месца настаўніка гарадскога пры Магілёўскім інстытуце вучылішча. Дырэктар Віцебскага інстытута на словах і пісьмова даў просьбіту самую пахвальную характарыстыку. Ціхаміраў пісаў, што Пігулеўскі быў самым лепшым вучнем выпуску, што “при отличных способностях, он отмечался редкой аккуратностью, усердием к делу и исполнительностью; нравственных качеств – безупречных...” Аб поспехах найлепшага выпускніка 1913 года сведчыць і ягоны атэстат, у якім па ўсіх дзесяці прадметах выстаўлены выдатныя (5) адзнакі пры выдатных паводзінах. Нягледзячы на супраціўленне Дырэктара народных вучылішчаў Мінскай губерні Пігулеўскі быў пераведзены ў Магілёў і сумленна выконваў тут свае абавязкі [14, арк. 8–11].

Заклучэнне. У межах Віленскай навучальнай акругі ў пачатку XX стагоддзя ў сувязі з хуткім пашырэннем сеткі пачатковых школ і па прычыне слабаразвітай сістэмы падрыхтоўкі педагагічных кадраў назіраўся моцны недахоп кваліфікаваных настаўнікаў. Адкрыццё настаўніцкіх інстытутаў стала значным крокам у паляпшэнні падрыхтоўкі педагагічных кадраў у дарэвалюцыйнай Беларусі. Пры іх стварэнні Міністэрства народнай асветы выкарыстоўвала спаборніцтва губерняў і гарадоў за новыя навучальныя ўстановы для больш хуткага і з найменшымі выдаткамі для казны іх станаўлення. Віцебск і Магілёў спаборнічалі за права адкрыцця інстытута ў 1908–1910 гадах. Пры гэтым віцебскія ўлады былі гатовы пайсці на большыя матэрыяльныя ахвяры і выйгралі спаборніцтва.

Канкурэнцыя з Віцебскам дапамагла Магілёву праз тры гады летам 1913 года паспяхова адкрыць настаўніцкі інстытут. Перад ім стаялі складаныя задачы стварэння новай установы. Дапамога былога канкурэнта спрыяла іх паспяховаму вырашэнню. Дырэктар Віцебскага інстытута К.І. Ціхаміраў аказваў метадычную і практычную дапамогу свайму магілёўскаму калегу. Гэтаму садзейнічалі іх добрыя адносіны і сумесная дзейнасць як педагогаў і навукоўцаў у Віцебску, у якім да свайго прызначэння ў Магілёў 20 гадоў працаваў Тычынін.

Не дзіўна, што менавіта па ўзоры Віцебскага настаўніцкага інстытута зацвярджаліся правілы і праграмы для паступлення, вучэбныя праграмы настаўніцкага інстытута ў Магілёве, вырашаліся многія метадычныя і гаспадарчыя пытанні. Перапіска дырэктараў Віцебскага і Магілёўскага інстытутаў каштоўная не толькі фіксацыяй тагачаснага ўзаемадзейння навучальных устаноў, але і апісаннем рэальнага стану спраў у Віцебскім і іншых настаўніцкіх інстытутах краіны.

У выніку апісанага спаборніцтва і супрацоўніцтва Віцебск стаў першым, а Магілёў другім горадам на сучаснай тэрыторыі Беларусі, у якіх былі адкрыты настаўніцкія інстытуты. За непрацяглы час настаўніцкія інстытуты былі адкрыты ў Віцебску (1910), Смаленску (1912), Магілёве (1913) і Мінску (1914). У 1916 г. на тэрыторыі сучаснай Беларусі былі 3 настаўніцкія інстытуты (187 навучэнцаў), 9 настаўніцкіх семінарыяў (каля 1000 навучэнцаў), 7 двухгадовых педагогічных курсаў (288 навучэнцаў). Праблема недахопу кадраў кваліфікаваных настаўнікаў пачала паступова вырашацца.

Літаратура

1. Асвета і педагогічная думка ў Беларусі: са старажытных часоў да 1917 г. – Мінск: Народная асвета, 1985. – 464 с.
2. Солодков, А.П. Витебский учительский институт: создание и деятельность (1910–1918) / А.П. Солодков, В.В. Акунович, А.Л. Дединкин, А.Н. Дулов // Весн. Віцебск. дзярж. ун-та. – 2010. – № 1(55). – С. 3–11.
3. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ). – Ф. 2258. – Воп. 1. – Спр. 1. Дело об учреждении института.
4. Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова: мінулае і сучаснасць / А.Р. Агееў [і інш.]; пад рэд. В.І. Вішнеўскага. – Магілёў: МДУ імя А.А. Куляшова, 2003. – 260 с.
5. НГАБ. – Ф. 2258. – Воп. 1. – Спр. 9. Справочные сведения Витебского и других институтов по разным институтским вопросам.
6. Агееў, А.Р. Праца першага дырэктара Магілёўскага настаўніцкага інстытута У.М. Тычынінна ва ўстановах духоўнага ведамства / А.Р. Агееў // Религия и общество – 7: сб. науч. ст. / под общ. ред. В.В. Старостенко, О.В. Дьяченко. – Могилев: УО «МГУ им. А.А. Кулешова», 2012. – С. 138–140.
7. Літоўскі дзяржаўны гістарычны архіў. – Ф. 567. – Воп. 17. – Спр. 987. Личное дело Тычинина.
8. Полоцко-Витебская старина. Издание Витебской ученой архивной комиссии / ред. комитет: В.А. Кадыгровов, пред. комиссии, В.Н. Тычинин, С.С. Коммисаржевский, К.И. Тихомиров и др. – Витебск: Типография насл. М.Б. Неймана. – Кн. 1, 1911. – 191 с.
9. Гісторыя Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта (1913–1940 гг.): дакументы і матэрыялы / аўт.-склад.: А.Р. Агееў, К.М. Бандарэнка, В.П. Клімковіч; пад агульн. рэд. К.М. Бандарэнкі. – Магілёў: МДУ імя А.А. Куляшова, 2008. – 216 с.
10. Агееў, А.Р. Пачатак станаўлення гістарычнай адукацыі ў Магілёўскім педінстытуце (1913–1933 гг.) / А.Р. Агееў // Гістарычны факультэт. Да 75-годдзя ўтварэння. – Магілёў: УА “МДУ імя А.А. Куляшова”, 2010. – С. 15–24.
11. НГАБ. – Ф. 2258. – Воп. 1. – Спр. 22. Протоколы педагогического совета Могилевского учительского института.
12. НГАБ. – Ф. 2258. – Воп. 1. – Спр. 9. Справочные сведения Витебского и других институтов по разным институтским вопросам.
13. НГАБ. – Ф. 2258. – Воп. 1. – Спр. 2. Ассигнование кредитов по содержанию института и городского при нем училища.
14. Літоўскі дзяржаўны гістарычны архіў. – Ф. 567. – Воп. 17. – Спр. 740. Митрофан Пигулевский.

Паступіў у рэдакцыю 16.03.2015 г.